

make it more explicit (the philosophy of Marx is the clearest example, although it is possible to remember and the system of Feuerbach, Nietzsche, Freud). At the same time the new science – sociology, which accompanied and legitimized the process of secularization in the past century becomes a spokesman of the secular worldview of Modernity. In the mid-twentieth century evolutionary theory of secularization as the dominant paradigm of sociological vision of history was in crisis, due to the process of religious revival that began after world wars. Trying to overcome the current crisis, sociology and social philosophy of the XX – beginning of XXI centuries have built a new discourse, which has been associated with the concepts of postsecular, contrsecularization, desecularization. Reflecting in their theories the General course of Western history, the thinkers of this period also contributed to the dissemination of the relevant view. The best example is Jürgen Habermas, who passed from the proclamation the victory of the left liberal values in the late XXI century to witnessing the coming of a post-secular era in the beginning of the XXI century. Post-secular era in the perspective proposed by Habermas, brought a decisive challenge to the European liberalism because of its values protect the position of people, who live in the West, but do not want to follow the same liberal values.

Keywords: discourse, secularization, modern, post-secular.

УДК 101.1:316

С. В. Леонова

ЕКСТРЕМАЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ: АНАЛІЗ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

***Реферат.** У статті розглядається проблема визначення поняття екстремальності з точки зору соціальної філософії. Автором ставиться завдання виявлення можливості визначити поняття екстремальності через ряд термінів, які використовуються сучасними гуманітарними науками і ототожнюється з поняттям екстремальності: девіантність, деструктивність, радикалізм, маргінальність, екстремізм, ризиковість. Для цього проводиться компаративний аналіз даних понять в їх співвідношенні з поняттям екстремальності. Робиться висновок про можливість визначення поняття екстремальності через ці терміни для подальшого коректного використання поняття екстремальності в наукових філософських дослідженнях.*

***Ключові слова:** екстремальність, девіантність, радикалізм, деструктивність, екстремізм, ризик.*

***Постановка проблеми:** Широко вживаним в сучасному словообігу стає ряд термінів, що характеризують форми соціальної та індивідуальної поведінки, що виходять за межі норми або балансує на межі цієї норми, зокрема: «екстрим», «екстремальність». Проте до сьогодні не з'явилося скільки-небудь виразного напрямку з дослідження даного соціального явища. Про формування окремого наукового напрямку з екстремальності як про очевидну перспективу говорять вітчизняні дослідники. Для більш зрозумілого визначення поняття «екстремальність» необхідно розглянути супутні йому категорії: «екстрим», «екстремальна ситуація», «екстремальна дія», «екстремал», а також поняття, які в сучасних гуманітарних науках суміжні поняттю «екстремальність»: «девіантність», «радикалізм», «деструктивність», «екстремізм», «маргінальність», «ризик».*

***Ступінь розробки теми:** Аналізу ризику в суспільстві присвячені «класичні» роботи У. Бека, Е. Гідденса, Г. Леманна, Н. Лумана, Ф. Найта. Активно досліджують проблематику ризику А. П. Альгін, С. А. Кравченко, Г. Лук'янов, О. Н. Яницький. Певний етап у розгляді суспільства ризику пов'язується з підходом, викладеним у книзі Г. Бехманна «Сучасне суспільство: суспільство ризику, інформаційне суспільство, суспільство знань».*

Маргінальність досліджується в роботах С. П. Гурина, О. В. Ледовських, І. А. Тимошенко. Проблеми радикалізму і контркультури розглядаються А. Н. Батигінім, І. Б. Громоваю, П. С. Гуревичем, В. Н. Леонтєвою, К. Г. Мяло, М. І. Новинським. Значна заслуга західних авторів, які внесли позитивний внесок в осмислення явища контркультури: К. О'Хара,

Т. Роззак, С. Хантігтон, М. Фергюсон. Екстриму в молодіжних субкультурах присвячені роботи М. В. Лісаускене; про екстремальний туризм як особливий феномен пишуть австралійські та американські дослідники С. Сиднор, Е. Брімер, Р. Реінхарт.

Філософія екстремальних станів людини, феномен екстремальної ситуації та екстремальної поведінки, динамічна модель поведінки суб'єктів і співтовариств в екстремальній ситуації досліджується А. А. Грякаловою, В. І. Кудашовою, Б. О. Майером, С. В. Полатайко, М. А. Проніним. Розробці буттєвої вкоріненості екстремальної діяльності присвячені роботи К. С. Пігрова [1]. М. А. Султанова при аналізі радикалізму розрізняє два його типи: політичний, спрямований на повалення державних інститутів, і культурно-ціннісний, що ставить собі за мету підірвати самі механізми соціалізації та інституціалізації індивідів і груп в сучасному «репресивному» суспільстві [2, с. 22-23].

У соціальній філософії екстремальність все ще рідко досліджується як центральний предмет, зазвичай, – як супутня проблема. Темі екстремальності приділив увагу А. А. Хоровінніков, спеціально розглядаючи екстремізм [3, с. 72-80]. Інший автор, який спеціально розглядає тему екстремальності в просторі філософського дискурсу – В. Н. Томалінцев. Звернення до екстремальних принципів, з його точки зору, дозволяє сформулювати цілісний погляд на процес розвитку людської життєдіяльності не в ідеалістичних тонах, а на основі сукупних результатів фактичних дій людини. Екстремальність і екстремізм вписується у нього в ряд таких понять, як гострота, витонченість, збоченість, творчість. Цікаві думки можна зазначити в дослідженні Н. Г. Волкової, яка проводить філософський аналіз екстремальності як невід'ємної складової життя ризикованого суспільства [4].

Тож, як бачимо проблема екстремальності доволі багатогранна і до теперішнього часу здебільшого приваблює психологів, соціологів і культурологів. В рамках соціальної філософії ця тема не отримала достатньо повного аналізу.

Метою даної статті – дати визначення поняттям суміжним до поняття екстремальності, щоб виявити можливість визначення через них поняття екстремальності.

Об'єкт дослідження: поняття, через які в сучасних гуманітарних науках визначається поняття екстремальності.

Предмет дослідження: поняття екстремальності в сучасній соціальній філософії.

Екстрим – це екстраординарність, тобто вихід за межі норми або граничність, тобто граничні стани людського існування. Екстрим – це та «критична маса» біоенергії, яка через певний психічний стан демонструє підвищену активність індивіда і здатність трансформуватися в екстремальність [5]. У сучасному філософському словнику поняття екстремальної ситуації визначене так: «екстремальна ситуація (лат. Extremum – крайнє, граничне; situatio – положення) – поняття, за допомогою якого дається інтегративна характеристика радикально або раптово зміненої обстановки, пов'язаних з цим особливо несприятливих або загрозливих чинників для життєдіяльності людини, а також високою проблемністю, напруженістю і ризиком в реалізації доцільної діяльності в даних умовах. Філософський зміст поняття «екстремальна ситуація» пов'язаний з відображенням екстремального розвитку подій та їх пізнання у взаємозв'язку з функціональною діяльністю суб'єкта»[6].

Будь-яка ситуація передбачає включеність у неї суб'єкта. Тому екстремальна ситуація втілює в собі єдність об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивне – це вкрай ускладнені зовнішні умови і процес діяльності; суб'єктивне – психологічний стан, установки, способи дій в різко змінених обставинах.

А. А. Бодальов, кажучи про екстремальні ситуації, зазначає що їх екстремальність виражається в тому, що, втручаючись з великими негативними наслідками у відносно усталений потік життя людини і в алгоритми діяльності, що стали звичними, вони можуть позначитися на здоров'ї і життєвих планах людини, на її способі життя, кар'єрі, відносинах зі значимими для неї людьми, на її загальному добробуті і в крайніх випадках навіть викликати її смерть. Екстремальні – такі ситуації, які відрізняються від нормальних [7, с. 127].

У психологічній літературі досі зустрічається різноманітне тлумачення одних і тих же термінів і понять. Так, «екстремальні умови» В. Д. Небиліцин визначає як граничні, крайні значення тих елементів ситуації, які в середніх своїх значеннях служать оптимальним робочим тлом або, принаймні, не відчуються як джерело дискомфорту [8]; його учень Б. Ф. Ломов – як умови, які потребують мобілізації звичайних «буферних», а іноді і «аварійних» резервів

організму [9]; Л. А. Китаєв-Смик – як кордон психологічних і фізіологічних адаптаційних перетворень і т.п. [10]. Екстремальна ситуація характеризується суворими умовами, ризиком, високою ціною можливої помилки, – визначає М. І. Наєнко [11]. Вище зазначені визначення екстремальної ситуації вказують на неодмінний зв'язок між екстремальною ситуацією та реакцією індивіда, групи чи соціуму загалом. А точніше саме визначення ситуації як екстремальної залежить від цієї реакції. Екстремальною ситуація є, якщо викликає відповідну поведінку або стан.

Екстремал – це людина, що свідомо шукає екстремальної, тобто вкрай важкої і небезпечної ситуації і ввергає себе в неї – заради якогось здобуття.

Екстремальна поведінка, таким чином, може бути визначена двома способами: 1) як поведінка в екстремальній ситуації (як вимушена реакція на екстремальні обставини, що виникли незалежно від бажання суб'єкта), і 2) як усвідомлена поведінка, що має своєю метою відчувати небезпеку, ризикнути, вийти за рамки загальноприйнятого, випробувавши гострі відчуття і поставивши своє життя під загрозу. Друге визначення в недавній час отримало назву «екстремалізм».

Екстремалізм – поведінка з усвідомленим прагненням поставити під загрозу своє життя. Іншими словами, екстремалізм – це спосіб життя екстремала.

Використовуючи слово «екстремальність» ми маємо на увазі певну діяльність, поведінку чи стан. Так екстремальність це динамічна складова концепту «екстрим» яка є його проявом в соціокультурній реальності, виражається в декількох формах і свідчить про існування екстриму. Місце екстремальності в сучасній соціокультурній реальності в різних джерелах визначається через ряд характеристик таких, як ризиковість, радикальність, неформальність, маргінальність, девіантність, деструктивність. Але, чи дозволяє використання такого комплексу понять досить змістовно визначити екстремальність з точки зору її внутрішніх і зовнішніх умов?

Екстремальність як певна діяльність, поведінка в соціологічній літературі визначається через такі поняття як девіантність, деструктивність.

Девіантна поведінка (від. англ. deviation – відхилення) окремі вчинки або система вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам [12].

Проблема девіантної поведінки знаходиться в центрі уваги з початку виникнення соціології. Французький соціолог Е. Дюркгейм, який написав роботу «Самогубство», вважається одним з основоположників сучасної девіантології. Він ввів поняття аномії, – це стан заплутаності і дезорієнтації в суспільстві під час криз або радикальних соціальних змін. Дюркгейм пояснив це на прикладі збільшення кількості самогубств під час несподіваних економічних спадів і підйомів [13].

Також як і «екстремальність» – це певне відхилення від того, що прийнято вважати нормальним. Тільки у випадку екстремальності мають місце ще й моменти радикальності і гострої небезпеки.

Вихідним для розуміння девіантної поведінки служить поняття соціальної норми, яка розуміється як межа, міра припустимого (дозволеного чи обов'язкового) в поведінці або діяльності людей, що забезпечують збереження соціальної системи. Відхилення від соціальних норм можуть бути: позитивні, спрямовані на подолання застарілих норм або стандартів і пов'язані з соціальним творчістю, що сприяють якісним змінам соціальної системи; негативні – дисфункціональні, дезорганізують соціальну систему, що призводять її до руйнування і до девіантної поведінки.

Девіантна поведінка – свого роду соціальний вибір: коли цілі соціальної поведінки несумірні з реальними можливостями їх досягнення, індивіди можуть використовувати інші засоби, щоб домогтися своїх цілей. Наприклад, деякі індивіди в гонитві за ілюзорним успіхом, багатством або владою вибирають соціально заборонені засоби, а іноді й протизаконні і стають або правопорушниками, або злочинцями. Іншим видом відхилення від норм є відкрита непокора і протест, демонстративне неприйняття прийнятих у суспільстві цінностей і стандартів, властиві революціонерам, терористам, релігійним екстремістам та іншим подібним групам людей, які активно борються проти суспільства, всередині якого знаходяться.

В цілому до форм девіантної поведінки зазвичай відносять кримінальну злочинність, алкоголізм, наркоманію, проституцію, азартні ігри, психічний розлад, самогубство.

Деструктивність – руйнування, що йде від людини і спрямоване назовні, на зовнішні об'єкти або у всередину, на самого себе. Походить від прик. «деструктивний», далі з лат. *destructivus* – «руйнівний», від дієсл. *destruere* «ламати; руйнувати», далі з *de-* (висловлює відділення, усунення, відсутність чого-небудь або завершення дії).

У психології та психоаналізі деструктивність – властивість особистості, що супроводжується негативним ставленням людини до самої себе і інших, а також відповідною до цього руйнівною поведінкою.

Згідно з Е. Фроммом, деструктивна поведінка проявляється у вигляді свідомого бажання руйнувати і звеличувати себе над іншими. «Людина відрізняється від тварини тим, що вона – вбивця», – пише вчений. – «Вона може бути деструктивною незалежно від наявності загрози самозбереження та поза зв'язком з задоволенням потреб».

Основними причинами руйнівної поведінки людини є відсутність можливостей для творчої самореалізації, конформізм, відчуття ізольованості, незначущості, нарцисизм, самотність, невпевненість у собі, а також хронічна депресія і нудьга. Відповідно до теорії Фромма, індивідуум намагається компенсувати почуття власної неповноцінності, принижуючи і мучачи інших [14].

Слід зазначити, що феномен деструктивної діяльності недостатньо досліджений у науці. Навіть самі поняття «деструкція», «деструктивність», «деструктивна діяльність» відсутні в більшості словників, а якщо і зустрічаються, то їх трактування закінчується простим перекладом слова. Так, наприклад, у «Великому енциклопедичному словнику» деструкція трактується як «порушення, руйнування нормальної структури чого-небудь». У «Новітньому словнику іноземних слів і виразів» вказується, що деструкція – це «руйнування, порушення правильної, нормальної будови чогось», а під деструктивністю розуміється «руйнівність; прагнення до псування; неплодотворність» [15].

Хоча наявність у природі людини руйнівного початку, що констатовалося багатьма дослідниками, власне цій темі присвячена лише одна масштабна робота – книга Е. Фромма «Анатомія людської деструктивності». Тим часом увагу багатьох вчених привертала приватні прояви деструкції, якими також вважаються вбивство, самогубство, терористична діяльність.

Етимологічно обидва ці поняття – девиантність і деструктивність, несуть в собі негативний підтекст і співзвучні з екстремальністю, як з екстремалізмом. Як видно з визначень, і девиантними і деструктивними називаються одні й ті ж соціальні явища, а значить вони дуже близькі за змістом, що дає основу для понятійної плутанини і що є причиною їх ототожнення з поняттям екстремальності. Але як уже згадувалося вище, поняття екстремальності вміщає в себе не тільки елементи відхилення і деструкції, і несе в собі не тільки лише негативний зміст, але й охоплює широкий спектр соціальних проявів.

Як певний стан екстремальності в соціологічній та психологічній науках визначають через поняття маргінальності, радикалізму, ризиковості.

Маргінальність (лат. *Margo* – край, межа) – поняття, що традиційно використовується в соціальній філософії і соціології для аналізу прикордонного положення особистості по відношенню до будь-якої соціальної спільності, що накладає при цьому певний відбиток на її психіку і спосіб життя. Маргінальність – термін, висунутий Е.Парком в есе «Людська міграція і маргінальна людина» для позначення певного соціально-психологічного стану іммігрантів. Маргінальність, згідно Парку, пов'язана з сумнівами індивіда щодо своєї особистої цінності, з невизначеністю дружніх зв'язків, постійною боязню бути відкинутим, схильністю уникати невизначених ситуацій, болючою сором'язливістю, самотністю, надмірною мрійливістю, зайвим занепокоєнням про майбутнє і т.п. Маргінальність розглядалася як побічний продукт акультурації, процесу впливу одна на одну двох культур. Маргінальна людина живе у двох світах одночасно (у разі іммігранта – у світі рідної культури і місцевої), що змушує його приймати цінності і норми обох світів [16]. Так маргінальність близька за значенням екстремальності як поведінки, викликаному радикальною зміною обстановки, а конкретно культурної парадигми, як її розглядали Дж.Б.Манчіні [17] і Т.Шибутани [18].

Радикалізм (лат. *Radix* – корінь) – крайня, безкомпромісна прихильність яким-небудь поглядам, концепціям. Найчастіше вживається відносно ідей і дій в соціально-політичній сфері, особливо спрямованих на рішучу, докорінну зміну існуючих суспільних інститутів, хоча в тій же мірі можливий і «радикальний консерватизм». Найчастіше вживається поняття «політичний радикалізм», хоча можливий також релігійний, церковний, філософський.

Феномен часто набуває поширення в кризові, перехідні історичні періоди, коли виникає загроза існуванню, традиціям і звичному укладу суспільства або певних його верств і груп. Цим терміном позначається прагнення доводити політичну чи іншу думку до її кінцевих логічних і практичних висновків, не примирюючись ні на які компроміси.

У найзагальнішому вигляді екстремізм (від лат. *Extremus* – крайній, останній) може бути охарактеризований як прихильність крайнім поглядам і таким же крайнім методам їх реалізації. П. Коулман (Міжнародний центр зі співробітництва і вирішення конфліктів Колумбійського університету) і А. Бартолі (Інститут аналізу і вирішення конфліктів університету Дж. Мейсона) визначають екстремізм як всі види діяльності (погляди, установки, почуття, дії, стратегії), що відрізняються від загальноприйнятого. У більшості випадків під екстремізмом розуміються погляди, що мають нетолерантний, нетерпимий характер, що легетемують застосування насильства по відношенню до прихильників інших поглядів, а також діяльність насильницького характеру. Термін «радикалізм» спочатку застосовувався для того, щоб охарактеризувати прагнення дійти до кореня соціальних проблем, хоча в даний час частіше використовується для позначення комплексу політичних ідей і дій, націлених на докорінну (радикальну) зміну існуючих соціальних і політичних інститутів [19]. У цьому сенсі поняття «радикалізм» і «екстремізм» часто вживаються як синоніми. Але при цьому слід зазначити, що поняття «радикалізм» не має таких негативних конотацій, як поняття «екстремізм» (або подібні конотації притаманні йому у меншій мірі), тому може вважатися в більшій мірі ціннісно нейтральним.

Таким чином, в теоретичному плані проблема визначення екстремізму залежить, зрештою, від того, що в даному суспільстві вважається нормою, а що – відхиленням від неї. Те ж стосується і понять девіантності і радикалізму. Застосування цих термінів тому носить в тій чи іншій мірі суб'єктивний і конструюємий характер, а тому ми не можемо через ці поняття пояснити будь-які інші. Більше того, як ми бачимо, різні поняття мають на увазі одні й ті ж соціальні феномени: злочинність, тероризм, наркоманію, суїцид і т.д.

Поняття ризику – те поняття, яке найчастіше супроводжує будь-яку рефлексію над поняттям екстриму, і навіть в деяких джерелах ці два поняття використовуються як синоніми.

Тому дуже важливим завданням в дослідженні феномену екстремальності визначитися з поняттям ризику.

«Однозначного розуміння сутності ризику не існує. Це пов'язано з тим, що це явище має кілька незбіжних, або ж взагалі протиставлених реальних основ, а також з тим, що ризик завжди пов'язаний з суб'єктом і рішеннями, які той приймає. Ризик є наслідком рішення, пов'язаний з су'єктом, який не тільки здійснює вибір, але і оцінює як ймовірності настання можливих подій, так і величину їх наслідків» [20].

В сучасних енциклопедичних і спеціальних словниках містяться різні інтерпретації терміна «ризик». Поняття «ризик» вперше було визначено в словнику В.І. Даля, де терміни розміщені за гніздовою ознакою. На чолі гнізда з коренем «ризик» поставлений глагол «ризикувати». Автор дає визначення: «Ризикувати, ризикнути – 1) пускатися навмання, на не правильну справу, наважитися, йти на авось, робити щось без вірного розрахунку, піддаватися випадковості, діяти сміливо, завзято, сподіваючись на щастя, ставити на кін (від гри); 2) (що або чим) піддаватися чомусь, відомій небезпеці, мінливості, невдачі». І далі: «Ризикованість, ризик-відвага, сміливість, рішучість, підприємливість, дія навмання. Ризикова справа – невірне, відважне. Ризикуватель – ризикує, відважна людина» [21].

В даний час ризик найбільш активно досліджується як складова економічної діяльності. У цьому контексті існують такі визначення ризику:

Ризик – потенційна, чисельно вимірنا можливість втрати [22, с. 6].

Ризик – ймовірність втрати цінностей (фінансових, політичних, соціальних ресурсів) в результаті діяльності, якщо обстановка й умови проведення діяльності будуть змінюватися в напрямку, відмінному від передбаченого планами і розрахунками. На думку О. Ренна, ризик – це можливість того, що людські дії або результати її діяльності приведуть до наслідків, які впливають на людські цінності [23, с. 87].

В інженерно-фізичних науках термін «ризик» вважається вірогідністю, помноженою на наслідки. У психології з цієї точки зору «ризик» швидше розглядається як функція суб'єктивно сприйманих корисностей ймовірностей їх прояву.

А.П. Альгин визначає ризик вже як діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети [24, с. 19].

У. Бек вважав, що ризик може бути визначений як «систематична взаємодія суспільства з загрозами і небезпеками, що індиціюються та виробляються модернізацією як такою. Ризики на відміну від небеспек минулих епох – наслідки погрозової міці модернізації та невпевненості та острахи, породжені нею» [25].

У всіх перерахованих вище визначеннях чітко помітний тісний зв'язок ризику, ймовірності та невизначеності. Однак що більш значно – в будь-якому з цих визначень мова йде про активні дії суб'єкта, а точніше про рішення про такі дії в умовах цієї невизначеності. При цьому дія забарвлена емоційним астенічним станом суб'єкта (відвага, сміливість, рішучість) і виявляє його вольові якості. До того ж акцентується ймовірність неуспіху (ступінь ризику), а також підкреслюється зміст можливих негативних наслідків дії (в чому полягає ризик).

Тож, як видно, такі визначення екстремальності, як певний «стан», так само як і «реакція» не зовсім доречні в визначенні поняття ризику, тому що в багатьох випадках ні стан, в якому знаходиться індивід, група чи суспільство в цілому, ні його реакція на раптово і радикально змінені обставини не мають на увазі необхідність дії та прийняття рішення про дію. Таким чином, стан невизначеності і невпевненості, не обов'язково має на увазі ризикованість. Ризикованість має місце лише там, де підживлюється особистісними якостями конкретних індивідуумів.

Екстремальність – це характеристика стану соціальної системи і людини, включеної до системи соціальної взаємодії. Екстремальність – це екстраординарність, тобто вихід за межі норми або граничність, тобто граничні стани людського існування.

Висновки: Екстремальність, в першому наближенні, є родова характеристика соціальних проявів, що виходять за межі норми. Екстремальність може виступати механізмом реалізації нестандартних дій, необхідних для швидкого прийняття рішень з метою виходу зі складної ситуації. Поняттям екстремальності охоплюється досить широкий спектр людської активності і станів її свідомості, а також стан сучасного соціуму загалом.

З поняттями, через які в сучасних гуманітарних науках намагаються визначити термін «екстремальність – девіантність, деструктивність, радикалізм, екстремізм, маргінальність, ризиковість, – поняття екстремальності об'єднує факт суб'єктивності цих понять. Поняття екстремальності є суб'єктивним і залежить від встановлених в тому чи іншому соціумі норм. Тому аксіологічно не є однозначно негативним, як, наприклад, поняття екстремізму чи деструктивності. Крім того поняття екстремальності відрізняється від інших моментом раптовості, наявності небезпеки та незворотних наслідків. Поняття екстремальності не можна ототожнювати з переліченими поняттями, тому що жодне з них не визначає повністю поняття екстремальності і не дає чіткого його розуміння.

Список використаної літератури

1. Пигров К.С. Авантюристы в мире риска, или феноменология авось-бытия / К.С. Пирогов // *Философия и будущее цивилизации: Тезисы докладов и выступлений 4 российского конгресса* (Москва, 24-28 мая 2005 г.). – В 5т. – Т.3. – М.: Современные тетради, 2005. – С. 624-625.
2. Султанова М. А. *Философия культуры Теодора Роззака* / М.А. Султанова. – М.: ИФ РАН, 2005. – 197 с.
3. Хоровинников А.А. *Экстремизм и экстремальные явления как факторы травматогенных изменений социальной действительности* / А.А. Хоровинников // *Научный молодежный ежегодник. Вып. II. Ч. 1.* – Самара: СНЦ РАН, 2007. – 128 с.
4. Волкова Н. Г. *Экстремальность в обществе риска. Автореферат дис... канд. филос. наук: 09.00.11 / Самар. гос. техн. ун-т.* – Саратов: 2011. – 17 с.
5. Чудина Н. В. *Социально-философский анализ экстремальности* / Н.В. Чудина // *Вестник Севастопольского национального технического университета.* – Севастополь: Севастоп. гос. техн. ун-т, 2008. – Вып. 86: Философия. – С. 46-50.
6. *Новейший философский словарь: 2-е изд., переработанное и дополненное.* – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.

7. Бодалев А. А. О человеке в экстремальной ситуации (эмоциональная и интеллектуальная составляющая отношения в выборе поведения) / А.А. Бодалев // Мир психологии. – М., 2002. – №4. – С. 127–134.
8. Небылицын В.Д. Избранные психологические труды / В.Д. Небылицын. – М.: Наука, 1990. – 308 с.
9. Ломов Б.Ф. Психологические проб лемы деятельности в особых условиях: сборник / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1985. – 232 с.
10. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. Психологическая антропология стресса / Л.А. Китаев-Смык. – М.: Академический Проект, 2009. – 943 с.
11. Наенко Н.И. Психическая напряженность / Н.И. Наенко. – М.: МГУ, 1976. – 112 с.
12. Петровский А.В. Психология. Словарь / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – 2-е изд., испр. и доп. — М.: Политиздат, 1990. — 494 с.
13. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Э. Дюркгейм, пер. с фр. с сокр.; под ред. В.А. Базарова. – М.: Мысль, 1994. – 399 с.
14. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. / Э. Фромм, пер. с нем. Э. Телятниковой. – М.: АСТ, 2006. – 635с.
15. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М.: АСТ, Харвест, 2007. – 976 с.
16. Парк Р. Э. Избранные очерки / Р.Э. Парк, пер. с англ. В.Г. Николаев. – М.: ИНИОН РАН, 2011. – 320 с.
17. Mancini B.J. No owner of soil: The concept of marginality revisited on its sixtieth birthday // Intern. rev. of mod. sociology. – New Delhi, 1988. – Vol 18. № 2. – P. 183.
18. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани, пер. В.Б. Ольшанский. – Ростов на Дону: Феникс, 2002. – 540 с.
19. Сергеев С. А. Исследования экстремизма и радикализма в зарубежных и отечественных социальных науках / С.А. Сергеев // Конфликтология. – Казань: КФУ, 2011. – 17 с.
20. Панфилова Э. А. Понятие риска: многообразие подходов и определений / Э.А. Панфилова // Теория и практика общественного развития. – Краснодар: ХОРС, 2010. – №4. – С. 30-34.
21. Толковый словарь живого великорусского языка. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovardalja.net/>.
22. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В.М. Гранатуров. – М.: Дело и Сервис, 1999. – 112 с.
23. Ренн О. Три десятилетия исследования риска / О. Ренн // Вопросы анализа риска. – 1999. – № 1.
24. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 188 с.
25. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек, пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.

Аннотация

Леонова Е. В. Экстремальность как объект исследования социальной философии: анализ смежных понятий.

В статье рассматривается проблема определения понятия экстремальности с точки зрения социальной философии. Автором ставится задача выявления возможности определить понятие экстремальности через ряд терминов, используемых современными гуманитарными науками и отождествляемыми с понятием экстремальности: девиантность, деструктивность, радикализм, маргинальность, экстремизм, рисковость. Для этого производится компаративный анализ данных понятий в их соотношении с понятием экстремальности. Делается вывод о возможности определения понятия экстремальности через эти термины для дальнейшего корректного использования понятия экстремальности в научных философских исследованиях.

Ключевые слова: экстремальность, девиантность, радикализм, деструктивность, экстремизм, риск.

Summary

Leonova Ye. V. Extremality as the object of study of social philosophy: analysis of related concepts.

The article analyzes the problem of definition of extremality in terms of social philosophy. The author seeks to identify opportunities to define the concept extremality through a number of related concepts such as such as “extreme”, “extreme situation”, “extreme conditions”, “extreme behavior”, “Extreme”, “ekstremalizm”, and through the terms used in the modern humanitarian sciences and equated with extremality: “deviance”, “destructiveness”, “radicalism”, “marginality”, “extremism”, “risk”. This is done by comparative analysis of these concepts as they relate to the concept of extremality. Using the word “extremality” we mean specific activity, behavior or condition. So extremality is a dynamic component of the concept of “extreme” which is in its manifestation in the sociocultural reality is reflected in several forms and shows the existence of extreme. Some activities like extreme behavior in sociological literature is defined through concepts such as deviance, destructiveness. As a certain state extremality in psychological and sociological sciences determined through the concepts of marginality, radicalism and riskiness. The similarities of these concepts with the notion extremality found in their subjectivity in terms of evaluating them as positive, negative phenomena of social life. The differences lie in the fact that the concept is much broader extremality everything else. The concept extremity is subjective and depends on the norms established in the society. Therefore axiologically not clearly negative, such as the concept of extremism or destructiveness. Moreover concept of extremity differs from the other with a moment of surprise, the presence of danger and irreversible consequences.

The article makes a conclusion about the possibility of a definition of extremality through these terms to further correct use of concepts in scientific philosophical studies of extremality.

Keywords: extremality, deviance, destructiveness, radicalism, extremism, risk.

УДК 140,8

В. Ю. Попов

ВІД ЄРЕСІ ДО ДОГМИ: ПЕРЕДІСТОРІЯ КАТЕГОРІЇ «СВІТОГЛЯД»

Реферат. У статті розкриваються особливості тлумачення термінів «єресь (αἵρεσις)» та «догма (δογμα)» у контексті динаміки європейської філософсько-теологічної думки у епоху пізньої античності та початку середньовіччя. Встановлюється співвідношення їх змістів з категорією «світогляд». Визначаються докорінні вербально-змістовні метаморфози їх інтерпретації в давньогрецькій філософії та вченнях отців церкви.

Ключові слова: αἵρεσις, δογμα, єресь, догма, догматика, світогляд, «космотеорія», теологія, християнство, філософія.

У своїх знаменитих Марбурських лекціях 1927 року Мартин Гайдеггер звертаючись до історії поняття Weltanschauung, яке було перекладене більшістю європейських мов як «світогляд», з притаманним йому пафосом проголошує: «Це слово – не є перекладом з грецької або, скажімо, латини. Немає такого виразу як космотеорія. Навпаки, це слово власно німецького чекану, й воно було викарбовано саме в філософії». Тобто фактично знаменитий німецький філософ стверджує, що поняття «світогляд» і відповідне йому слово сформувалося лише в німецькій філософії кінця XVIII сторіччя (він приписує його винайдення І. Канту) й попередня філософія не оперувала подібним поняттям і в інших мовах ми не знайдемо йому аналогів (у греків «немає такого виразу як космотеорія (κοσμοθεωρία)» [1, с.5].

Разом з тим у російському перекладі «Трьох книг «Пірронівських основоположень» Секста Емпірика ми зустрічаємо: «Таким же чином у нас полягає справа з питанням, чи є у скептика світогляд (αἵρεσις)» [2, с.210]. Так може давні греки мали інше словесне відображення поняття «світогляд», позначаючи його не як «космотеорію», а як єресь (αἵρεσις)? Чи мали взагалі давні греки в своєму концептуальному арсеналі таку категорію як «світогляд»? Чи вони, маючи певний світогляд й гадки не мали, що це є насправді й лише німецька філософія